

РкШБ (24к)
В-48

В. ВИННИЧЕНКО

ТАЙНА

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

— РУХ —

„РУХ“ КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ

В. ВИННИЧЕНКА.

Зібрав до друку Т. Черкаський

Оповідання:

Том	I кн. 1 Краса і сила та інші опов.	Ціна	90 к.
„	„ 2 Голота й інші оповід.	„	90 „
„	II Дим та інші оповід.	„	90 „
„	III Момент і інші оповід.	„	90 „
„	IV Дрібниця й інші оповід.	„	90 „
„	V Історія Якимового будинку й інш. опов.	„	90 „
„	VI Босяк і інші оповід.	„	90 „
„	VII Олаф Стефензон і інші оповід.	„	90 „
„	VIII Боротьба й інші оповід.	„	90 „

Драматичні твори:

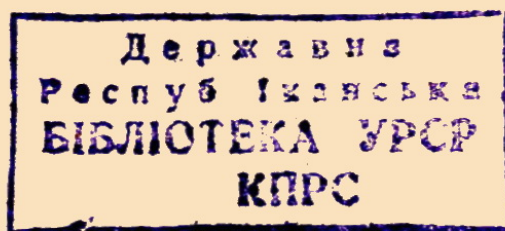
Том	IX Дизгармонія. Щаблі життя	„	90 к.
„	X Великий Молох. Memento	„	90 „
„	XI Чужі люди. Базар	„	90 „
„	XII Брехня. Співочі товариства	„	90 „
„	XIII Чорна Пантера й Білий Медвідь. Натусь. Дочка жандарма	„	90 „
„	XIV Молода Кров. Пригвожені	„	90 „
„	XV Панна Мара. Гріх. Закон.	1 карб.	—

Романи:

Том	XVI Чесність з собою	1 карб.	10 к.
„	XVII Рівновага	—	—
„	XVIII „По свій“	—	—
„	XIX Божки	—	—
„	XX Хочу	—	—
„	XXI Записки Кирлатого Мефістофеля	1 карб.	30 к.
„	XXII Заповіти батьків	—	—

В. ВИННИЧЕНКО

ТАЙНА

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО

Відбиток з тому IV
Творів В. Винниченка

Трест „Київ-Друк“ 8-ма друкарня
вул. Л. Толстого ч. 5.
Укрголовліт 1151 к. (3266). 1927. 1394—4000

Тайна

(Виривки з щоденника)

Рішуче цей дідуганчик комик. Зустрівся з ним на сходах і тільки хотів уступитись йому з дороги, як він хитнувся, спіткнувся та так і брикнувся б униз, якби я не підхопив його. (Страшенно він легесенький і пахтить весь застарілим, французьким тютюном і чимсь дідівським.) Він трохи зблід, я це виразно бачив. Але коли я його поставив на ноги, він взявсь рукою за стіну, постояв трохи й, не слухаючи моїх запитань, сказав:

— Ви, розуміється, ждете, що я вас буду дякувати?

На мене не дивився. Лице його зблизька здалось мені ще більш сірим. Ніс у нього гарний, крючковатий, очі чудні, гострі, болючі і... хворі. Над ними настовбурчені брови, які, немов два пси, стережуть їх від ворогів.

Я засміявся, бо я таки справді ждав, що він, як і всі вони, ці французи, засипле мене фразами подяки.

— Ви часто смієтесь, сказав він таким тоном, немов ставив мені це на увагу.

Я не переставав посміхатись.

— Коли мені смішно, я таки сміюсь,—сказав я.

— А тепер чого смієтесь?

Щось чудне, їй-богу, в його очах! Щось таке, що мені й моторошно, й приємно стало, коли він зупинив їх на мені.

— А тепер сміюсь того, що справді ждав, як ви почнете дякувать.

Він пильно озирнув мене.

— Ну, так я вас не дякую,—хмуро кинув він і пішов вниз.

Я подивився вслід йому. Раптом він озирнувся і сказав:

— Ми все-таки будемо знайомі? Правда?

— З великою охотою.

— Моє прізвище Лярош.

— Чудесно. А моє Передерієнко.

— Як??

Він широко розплющив очі. Я засміявся. Це вічна історія з моім прізвищем, воно наводить жах на французів.

— Передерієнко,—повторив я.

— Ні, я цього не вимовлю,—рішуче й суворо покрутив він головою.—Та мені й не цікаво ваше прізвище. Adieu!

— Adieu!

Отакій комик! Цікаво, чи він буде тепер стукати мені в стінку, як я після десятої вечора почну співать?

Я не бачив його днів два. Співав до десятої й після десятої—він не стукав. Я знаю, що це неприємно, коли сам не співаєш, а співає хтось инший. Але я не можу не співать—мені нема чого більше робити. Коли я не співатиму, то мушу повіситись. Я так постановив уже давно. Вчора й позавчора я пробував стояти біля ломбарду, там купують люди всякі речі й може комусь важко нести буде їх

додому, то я занесу. А за це вони дадуть мені пару су *).

Але це не так легко. Я простояв два дні й мене не допустили ні до одного покупця. Одна дама хотіла вже дати мені вазочку, але з-під самого мого носа вихопивсь «професіонал», вирвав вазочку з рук дами й рішуче, навіть строго пішов уперед. Дама злякано побігла за ним.

Коли я буду мати такий же успіх ще два дні в шуканні роботи, то я залишу співать і виберу другий спосіб реагування.

Сьогодні я зайшов в бібліотеку погрітись. З заклопотаним, серйозним виглядом попрохав собі январську книжку «Світового Огляду» і став читать.

Там я вичитав з статті одного професора, як треба піддержувати своє здоров'я. Страшно мені вподобався той спосіб. Легкий, зручний, надзвичайно простий і, без всякого сумніву, певний. Треба не їсти три-чотири дні. Він мені зразу надав бадьорости. Останній раз я їв учора ввечері. Сьогодні як-раз сутки. Я ще маю попереду троє суток, можу не їсти і те мені піде на здоров'я. Чудесно! От професор тільки каже, що перед таким постом треба прийняти *de l'au purdative* (щоб голова не боліла). Хм! Воно повинно щось коштувать. На знаю, чи вдержався б я від спокуси, якби у мене було це «щось». Можливо, що я й не вжив би цього чудесного способу оздоровлення організму. Радить ще професор іноді чашку-другу кофе випить. Непогано. Але я думаю, що без кофе ще корисніше буде.

З бібліотеки я вийшов цілком задоволений. Я тепер із зневагою дивлюсь на ці магазини з виставленими шинками, ковбасами, консервами.

*) Су—на наші гроші—біля двох копійок.

Смішні, дурні люди! Вони думають, що в цьому здоров'я й сила.

От цікаво тільки, чи корисно продовжувати після трьох днів цей спосіб, чи якось инакше треба поводитись? Професор про це чомусь нічого не говорить в статті.

І раптом на вулиці чогось мені згадалось, як їв я раз гречані вареники біля Золотоноші. Вечір був. Сонце зайшло за млинами, що розставили крила, немов в екстазі підняли їх і застигли. Край неба був задумливо-рожевий. З ставка віяло духом вогкості, ряски, духом гаю, повітого вечером. А тут на призьбі стояли в великій, червоній мисці з жовтими пасочками темно-сірі, великі вареники з крапинками сиру. З одного боку, поверненого до заходу, вони червоніли. Червоніла й густа сметана в полумиску. Як я їх їв, боже! Ех! Хай тобі всячина!

Ні, я рішуче стою за метод професора!

А месьє Ляроша не чуть. То покашлює раз-у-раз, а це наче вмер. Цікаво, як би він віднісся до методу професора? Мені чогось здається, що він повинен співчувати йому і, можливо, що не раз уже вживав його.

Ляжу спати. З того часу, як я продав свою канাপку і сплю долі, я переконуюсь, що так далеко краще. Ніщо не скрипить під тобою, можна повертатись на всі боки й не клопотатись про те, що вночі впадеш додолу.

Чудесно! Трошки немов холодно без покривала. Та й професор в статті говорить, що при вживанню його способу оздоровлення організму треба потепліше одягтись, бо буває холодно. Я вклоняюсь перед його мудрістю: як влучно підмітив.

Свічка догорає. Цікаво, чи можна їсти стеарин, особливо як вживаєш професорського методу оздоровлення організму?

.

Тут мене перервав месье Лярош. Він постукав у двері і, навіть не ждучи моєї відповіді, зайшов у хату.

Признаюсь, я був здивований. Але він не звернув на те ніякої уваги. Зупинився, заклав руки за спину й почав оглядати мою кімнату уважним, хмурим і цікавим поглядом. Правда, на це йому треба було не багато часу, бо крім стін, матраца нічого цікавого нема. Можна ще з вікна подивитись на вогні Парижу, але те він міг і в себе зробити. Обдивившись, він повів очима круг себе, очевидячки шукаючи, на чім би сісти. Я розумів його бажання, але нічим в даному разі допомогти йому не міг, не дивлячись на те, що це був мій обов'язок хазяїна. Так я й сказав йому.

— Давайте ваш чемодан,—кинув він головою на мою куфєрку.

— Ах, правда! У вас видно досвід!—подивувався я йому. І схопивши чемодана, поставив його руба, здмухнув порох і з легким серцем всівся знов на матрац.

Лярош, придержуючи чемодана одною рукою, бережно, але также хмуро сів на нього і стомлено став дивитись на свічку, що стояла долі між нами.

— Не можу спати,—рівно й неуважно сказав він, не дивлячись на мене.

Я співчуваюче зідхнув, хоча, правду казати, абсолютно не розумію, як то можна не спати, коли лежиш.

Лярош на моє співчуття, не поворухнувшись навіть, одповів:

— Я вам це говорю не для того, щоб ви зідхали.

Я хотів попрохати вибачення, але з ввічливости вдержався: може й це моему гостю не вподобається.

— Коли людина не спить, то, значить, страждає .. Цим нарушається закон природи...

Цілком справедливо!

Але я знов промовчав—бог його знає, до кого він це говорив, може зовсім не до мене, то й недікатно вмішуватись в чужу бесіду.

Я тільки сперся ліктем на матрац і поправив свічку. Поправляючи я необережно торкнувся пальцем до вогню і хутко одшарпнув руку, засичавши, як гусак.

Месьє Лярош раптом оживився. З якоюсь чудною посмішкою й цікавістю подивився мені в лице, на палець, на свічку.

— Болить?—весело спитав.

— Звичайно болить, як упечешся, — одмовив я недбало й навіть не глянув на свого пальця.

Лярош уважно озирнув мене і нічого не сказав, чудно тільки посміхнувшись. Потім знов перевів погляд на свічку і хмуро дивився в неї, очевидно забувши про мене. Я не хотів заважати йому і теж мовчки дивився на вогонь. Гудів за вікнами внизу вогкий Париж. Весняний вітер м'яко бився в вікна мансарди і, як кіт, пробігав по ній з гурчанням.

— Ви раз-у-раз співаєте,—вмить, не рухаючись, промовив Лярош. Його, мабуть, це дуже зацікавило.

Я скромно зідхнув, але нічого не сказав.

— Людина тоді співає, коли їй радісно,—знов буркнув дідусь трошки сердито вже і замовк, немов чекаючи одповіді.

Я скося поглядав на нього. Смуглявий, гарний ніс його вперто був похнюплений до свічки.

— Мені таки радісно,—нарешті сказав я.

Тоді він озирнув мене строго, пильно і з такою недовірливою цікавістю, неначе я був якоюсь значідкою доісторичної епохи, в якій він сумнівався.

— Завжди?—муркнув він.

— Розуміється.

— Чого ж вам радісно?

Я потягнувся. Хм! Чого мені радісно? Хіба я знаю? Радісно, що вітер такий м'який і соковитий. Радісно, що зорі кліпають, як засоромлені оченята дитини. Радісно, що внизу гомонять істоти, схожі на мене, і чогось рухаються, і спішать кудись, і минають повз мене. Хіба я знаю? Радісно, що далеко-далеко є країна, де їдять вареники з крапінками сиру і гай увечері, зверху позолочений, а внизу таємно-темний, вогким пахом будить щось в душі. Хіба я знаю?

Я мовчав, а дідусь кумедний, суворо-хмурий, смішний, маленький дідусь, розкорячивши ноги, сидів проти мене і строго ждав відповіді.

— Ну? Чого ж вам радісно?

— Так... Радісно та й годі...—засміявся я.

Його моя відповідь не задовольнила.

— На світі є більше сумного, ніж радісного, — сказав він тоном, який не допускав ніякої суперечки.—А радість...

Він зневажливо посміхнувся й замовк, не бажаючи навіть балакати далі про таку нікчемну й пусту річ.

Раптом мені стиснуло в животі, немов кишки мої враз злиплись, і я зробивсь плескуватий, як порожній мішок. Під грудьми засмоктало й занило, так що я мусів лягти.

Дідусь зиркнув на мене. Я перевернувся на бік, бо лежачи лицем догори, почував, ніби живіт мій провалився в мене і так душив, що трудно було дихать. А боком легше лежать, це вже відомо всякому.

Месьє Лярош мабуть побачив щось цікаве на моєму обличчі, бо вже не зводив з мене своїх сірих, пренизливих очей під стріхами брів.

— Вам, здається, зараз не дуже радісно? — серйозно і строго сказав він.

Я спробував посміхнутись, але на це треба було сил, а вони якось чудно десь зразу зникали. І тому я залишив це і лежав, дивлячись у вогонь.

— Ви зблідли і вам, мабуть, млосно,— сказав знов Лярош, з серйозною цікавістю розглядаючи мене й ділячись зо мною своїми спостереженнями. Але мені було вже все байдуже: і дідусь, і його спостереження, і вітер, і навіть країна, де гай пахтить вогким духом берега. Про вареники я цього не сказав би, але про них не варто було згадувати.

— Так... — муркнув знов Лярош, не зводячи з мене зацікавлених очей. Потім зразу чогось встав, мовчки вийшов з хати і через якісь дві-три хвилини вернувся назад.

Я вже не лежав, а сидів, спершись спиною об стінку, так ніби легше було. Признатись, мені таки не радісно було. Мені навіть було сумно і тяжко. В цьому я таки мушу признатись. І рішуче нічого не було приємного в тому, що вітер по-ідіотському накидався на вікна. Навпаки, це мені тільки нагадувало, що світ збудовано дуже несправедливо й що я самотний, як покинуте цуценя.

Лярош знову придержав чемодан, сів на нього і став дивитись на мене. Я хмуρο зирнув на нього: Ще цей старий ідіот чогось тут лазить з своїми дурними посмішками й поглядами!

— Чудовий час настав,— кинув він недбало.— Весна, сонця багато...

— Еге-ж... — муркнув я таким тоном, що другий би на місці дідка встав би, сказав мені «добродію, я прийду в другий раз, коли ви будете спокійніші», і вийшов би з достоїнством розумної людини. Але дідок тільки посміхнувся краєчками насуплених очей і знов сказав:

— Це час пісень... В цей час боги балакають з людьми.

Я мовчки дивився в огонь. Я міг би багато дечого сказати цьому дурноватому, півбожевільному, але для цього треба було ворухити язиком.

— Душі людей стають в такий час немов з ефіру і невідома вища радість наповнює її.

Він навіть руку підняв догори, наче деклямував. Я знов ліг, мені було погано.

— Що вам?—спитав Лярош.

— Нічого...—муркнув я.

— Може б ви заспівали мені одну з ваших чудових пісень?

Я глянув на нього. Він серйозно й чекаюче дивився на мене. Ідіот якийсь!

— Я хочу спати,—сказав я мляво.—Добраніч.

Він не звернув на це ніякої уваги і все дивився на мене уважними, розглядаючими очима. Потім помалу вийняв з кешені шматок білого хліба, сиру, а з другої—пляшку з вином.

— Може ви трошки вип'єте, це вас оживить, а тоді заспіваете?—промовив він, ставлячи це переді мною.

Признаюсь, мене це таки вмент оживило. І коли я скінчив останню краплю вина з пляшечки, я вже міг співати всі наші чудові пісні. В голові мені було трошки шумно, а сам я здавався таким повним і важким, як мішок з мукою, але мені було весело. І зовсім я не був самотним: внизу приємно гуділи люди, вгорі з-за хмар кліпали засоромлені очі зірок, а на чемоданчику сидів любий, хмурий і кумедний дідусь! Він все так же чудно розглядав мене, але те мене не обходило, хай собі розглядає, коли йому так подобається. Я говорив йому все, що в мене було на душі. А на душі було, як у скрипці, коли на ній грають веселі мотивчики.

Дідок слухав дуже уважно.

— Так...—муркнув він нарешті.—А признайтеся. перед цим вам було досить погано на душі?

— Це правда,—засміявся я.—Але дякуючи вам, мені тепер так гарно, що я міг би вас поцілувати, якщо ви нічого проти цього не маєте

— Я проти цього маю багато і цілуватись не хочу,—байдуже й суворо одповів цей чудак.—Тим паче, що за хвилину перед цим ви такого бажання не мали і трохи не за особистого ворога вважали мене. Правда ж?

Я не хотів ухилятись від істини.

— Ворог не ворог, а ви таки мене сердили. Ну, так це ж зрозуміло: коли чоловік голодний, то всі йому вороги і світ весь не милий.

Дідок помовчав.

— Так... А коли шлунок повний, то вороги стають приятелями й душа балакає з богами.

Він посміхнувся, встав, хитнув мені головою й мовчки вийшов, ніби не мав уже більше чого сидіти. Я здивовано подивився йому вслід, потім засміявся, потягнувся, погасив свічку і, як тільки поклав голову на матрац, так і зник десь до самого ранку. А зараз сиджу й пишу це. Дідка не чуть, мабуть уже пішов кудись на службу чи на роботу. У нього, мабуть, у хаті ще є сир і вино. Хм! Чудовий сир він купує. Треба піти сьогодні до Харитона; він казав, що має для мене запитати одного суб'єкта про роботу. Напевне нічого нема, але може Харитон має якусь зайву пару су і я куплю собі сиру. Метод професора я знаходжу непідходящим для свого організму.

У його дідуганчика єсть якась тайна. Це видно по всьому; навіть по тому, що він ніколи не сміється тоді, коли сміються всі люди. Він кудись ходить щодня перед вечером. Очевидно, не на лекції свої (він дає приватні лекції), бо іноді дуже хутко вертається.

Взагалі, він комик надзвичайний. І мені здається, що його комізм переходить стадію нормального.

Я іноді ходжу з ним гуляти ввечері. Ідемо ми, звичайно, мовчки. Раптом він зупиняється біля якого-небудь кафе, з якого найголосніше вилітають веселі згуки музики, сміху, гомону людських голосів, і з чудною посмішкою дивиться просто в обличчя людей. Мені аж ніяково часом буває. Особливо любить він зупинятись там, де їдять і їдять весело, з почервонілими від їжі лицами, з блискучими очима. Це видовище неначе дає йому якусь злісну втіху, немов підтверджує його якісь таємні виводи. Я думаю, що це іменно так, бо раз він не видержав і, одійшовши від ресторана, буркнув:

— Ви бачили, чужинче, як їли люди?

(Він зве мене завжди чужинцем.)

— Бачив,—сказав я.—І можу сказати, що вони досить весело це робили.

— В цьому весь зміст життя,—задоволено, зло-радісно муркнув він і більше не сказав мені ні слова

Але перед такими явищами він рідко зупиняється. Я помітив, що на все веселе, ясне, радісне він дивиться з недбалою зневагою, іноді зовсім не звертаючи на нього уваги, як на таке, котре йому давно відоме у всій своїй суєті й над яким серйозній людині смішно задумуватись.

Зате над усім, що носить на собі тавро страждання, він зупиняється з подвійною, чудною увагою. Він може цілими годинами дивитись, як довгою низкою стоять в лахміттях старці перед мерією, чекаючи своєї миски казенного супу. Він з цікавістю дивиться в вікна майстерень, де схилившись над столами шиють з блідими, матово-синіми обличчями робітниці. Дивиться він з серйозною, пильною цікавістю. Ні жалю, ні співчуття, ні злоти,—цього нічого у нього немає. Це—дурниці й такі речі, над якими він хіба може посміхнутись.

Раз на вулиці ми зустріли маленьку дівчинку. Вона була одягнена убого і гірко плакала, притулившись личком до стіни. Коло неї стояло декільки цікавих парижан і розпитували її. Лярош моментально опинився біля дівчини, але не казав нічого. З розпитів виявилось, що вона загубила десь на вулиці свою маму і тітку Женнету. Більше вона нічого не могла сказати.

— Чого ж ти хочеш?—раптом серйозно з інтересом спитав Лярош, немов тут ще була якась неясність, котру йому хотілось в'яснити.

— Я хочу до... мами!—з плачем повторило дівча й обвело нас великими оченятками, на нижніх віях яких висіли крупні сльози.

— А навіщо тобі мама?—также уважно й серйозно спитав Лярош.

Хтось веселий засміявся, думаючи, що дідусь жартує з дівчиною. Але цей навіть не глянув на сміхуна.

Дівчина боязко подивилась на нас і мовчала.

— Ти її любиш, свою маму?

— Люблю-у...

Лярош раптом посміхнувся, одвернувся й байдуже одійшов од юрби.

— Я міг би двома цукерками прогнати сльози любови,—буркнув він мені.

Вчора прийшов до мене Лярош.

Я лежав на матраці і дивився в небо крізь розчинене вікно. Я тільки-що повечеряв і почував себе цілком зручно на своєму матраці на планеті, яка зветься Землею. В небі вже світилися крізь розідрані непокійні хмари інші планети і я до них дружньо посміхався. Долі стояла пляшка од вина.

На мою пропозицію засвітити свічку Лярош суворо сказав:

— Не треба.

І, взявши чемодана, мовчки в'юстився на ньому. Як не треба, то й не треба, я міг і так лежать. Лярош довго мовчав. Я наспівував «Марусю» і не звертав на нього уваги, бо вже звик до цієї мовчазної фігури.

Раптом він ворухнувся й буркнув:

— Ви вечеряли?

— Вечеряв.

— Це видно.

Він замовк. А я знов затягнув:

«Шумить, гуде д'брівонька,
А я все журюся,
Все питаю добрих людей
Де живе Маруся».

— Це весела пісня,—кинув з тьми Лярош.

— Граціозна, правда? В ній співається про те, як один любить дівчину й журиться за нею.

— Він досить весело журиться.

— Це через те, що й вона його любить.

Знов замовк. Я подумав, що йому надокучив цей мотив і вибрав інший, але Лярош перебив мене:

— Вам буває сумно?

Я здивувався такому питанню.

— Розуміється. буває.

— Коли?

— Хм! «Коли?» Коли знаходить сум, тоді й сумно.

— Що ж він з неба падає на вас, як дощ, чи що?

— Ні, чого «як дощ»...

— Ну, а чого ж? Як голодні?

— І тоді, як голодний.

— А ще коли?

От комик! Ну, що я міг йому сказати? Звідки я знаю? От мені, наприклад, сумно, що зірки біжать між хмарами одна за одною. Сумно, що десь низький жіночий голос, як оксамитовою стьошкою в'ється по сходах. Сумно, що десь єсть країна,

в якій більше не співають в гаях наших чудових пісень, а в хатах замість вареників їдять лободу.

— Ну, що ж ви мовчите?

Я повернувся на матраці.

— Не знаю,—знехотя засміявся я.

З тьми мені не видно було обличчя Ляроша, але я почував, що він посміхається своєю зневажливою посмішкою.

— А ви — свідомо, інтелігентна людина? — раптом строго спитав він.

Я одповів, що мені принаймні так хочеться про себе думати.

— Звичайно,—муркнув він.—А ви свободу любите?

— Через неї я тут і живу, а не вдома.

— Я не про політичну свободу. У нас в республіці такі ж раби, як і у вас. Он!—він сердито протягнув руку до вікна,—Повний город рабів. Я про другу свободу питаю.

Я попрохав вибачення і сказав, що не розумію, про яку саме свободу він питає.

Лярош розсердився зовсім.

— Ви думаєте, що ви по своїй волі живете на світі?

— А як же? Не схочу, так у всяку хвилину можу померти.

— Так?!

Він більше нічого не сказав. Але в цьому коротенькому слові було стільки насмішки, зневаги, стільки передуманого, що мені аж ніяково стало.

— Ви сумніваєтесь? — з силюваним сміхом спробував я спитати.

Він навіть не одповів. Я підждав. Мені вже трошки досадно стало.

— А ви любите свободу?—спитав я невинно.

— Люблю,—глухо сказав він.

— І думаєте, що по своїй волі живете?

Він не зразу одповів.

— *Я* живу по своїй волі, — нарешті сказав він, але таким тоном, що мені зникла з губ посмішка,

— І, значить, можете вмерти, коли схочете?

Знов він наче вдумався в моє питання, провіряв себе. І знову з суворим натиском промовив:

— *Я* можу вмерти, коли схочу.

Я посміхнувся таки й сказав:

— А чому ж я не можу;?

Лярош мовчав. Потім раптом встав і рішуче, твердо сказав:

— Так! *Я* можу!.. Ви? Чому ви не можете? Бо ви — сліпий раб. Ви сліпі, як і вся людськість. Не посміхайтесь, молодий чужинче, мій розум добре знає, що говорить язик. Язик у мене прив'язаний добре і своє місце знає. І я прожив досить для того, щоб так говорить. О, досить.

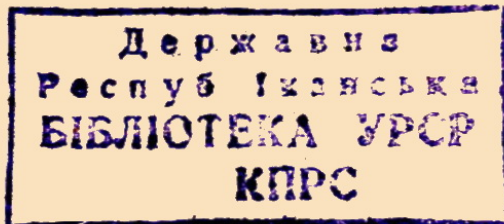
Він знов сів і довго мовчав. *Я* також не рухався, — у мене був погано прив'язаний язик й я за нього побоювався.

Раптом Лярош заворушився, зідхнув і якимсь чудним, ніколи нечуваним мною, кротким і сумним голосом почав:

— Знаєте що, мій молодий чужинче: людині з моїм досвідом, але молодшою кров'ю можна б весело посміятись. На жаль такий досвід наступає тоді, коли кров робиться старою і немає вже сміху.

І знов замок. Зорі все бігли між хмарами і гудів великий город. Мені стало теж сумно. *Я*, може, не мав великого досвіду, але й сміятись теж не хотілось мені. *Я* б з великою охотою приголубив цього старенького чудака і, напевне, обом нам легше стало б. Але я не смів.

Раптом старенький чудака знов дуже помалу заговорив і мені видно було в напівтьмі, як сумно захиталась його голова:

— Гай-гай!.. Я колись теж був таким, як ви. Я теж любив сміятись і співати. О! Ви могли сміло зносити три пари черевиків і не знайти веселішого за мене. І я теж любив думати, що ми маємо велику ціль, ми — люди, царі природи. Я також хотів рятувати людей і вести їх в царство любови, святих ідеалів, високих мрій. Так-так, мій молодий друже, ця стара руїна, що сидить перед вами, мала ті самі помилки, що й ви. Ви колись їх так само пізнаєте, як зараз я. Це—закон. Це закон...

Він трохи помовчав. І ще тихше знов почав:

— Пізнаєте, що врешті живете обманом і обман цей тільки людині дано. Всі живі творіння живуть як слід, одна людина обманута. Вона дума, що вона щось одмінне від звірят або рослин. З цього все зло, від цього обману. Вся історія людей це— історія обману... Був, наприклад, Христос. Він учив любови, учив рятувати душу і зневажать тіло. Обіцяв царство небесне. Тайна життя — це любов. Бідний чудак!.. Потім було немало таких самих чудаків... А люди собі живуть і мруть. І тайна їхнього життя та смерти та сама, що й дерева. Поки корінь живе, поти й листя є. Помре корінь і листя не буде. А люди думають, що листя — то найголовніше. Молодий чужинче мій, я хочу вам сказати одну невеличку істину, яку я вишкрябав із свого великого досвіду. Я знаю, що ви її зараз не приймете, але, може, швидше приймете, ніж я. Істина ця така: наші ідеї, наша любов до ближнього, наші горді, великі поривання, наші святині — це тільки листя. Розумієте: тільки листя, віти і віточки. Обріжте всі листя, обрубайте всі віти. лишіть людину голим пнем, але хай буде у нього живий, простий, грубий, чорний корінь під землею і дерево собі житиме і знов дасть і віти, і листя.

Не будучи твердим в ботаніці, я мовчав, хоча

мені здавалось, що така операція над деревом все ж таки не може бути йому приємною.

А Лярош і не потребував моєї одповіді. Він казав далі:

— І це істина—єдина для всього живого... Ми такі ж рослини, як і перше дерево з Люксембурзького саду. Це сумно? Хто знає. Істина не має ні суму, ні радості. Але обман... О! Це ображає. Це дуже ображає, мій молодий друже. Коли ти знаєш, що обманутий і живеш далі, не можучи скинути з себе цього обману,—о, це обидно... От ви дивіться на мене... Мені шістдесят років. Я не маю ніякої мети життя, я обрубаний зо всіх боків, я пень. Я нікого не люблю і в мене нема навіть приятелів, з якими я міг би иноді полаятись. Ви думаете, я люблю своїх учеників, яким даю лекції? Я цього собі не можу збрехати. А я живу... Я от ходжу, їм, п'ю, сплю... Га? Ну, я ще можу тепер вчити багатих балбесів, потім я стану таким, що мене замінять молодшими. Мене виженуть з цієї кімнати. Я, може, осліпну... І оглохну, може. І ноги мені однімуться. І руки. І не буде ні одної людини, котру б я хоч з приємністю згадав і нікому не буде до мене діла. Ну? І ви думаете, я не буду жить?

Лярош схопився з місця. Голос його на останніх словах зробився різким, повним ненависти.

— Я, думаете, візьму й помру, переконавшись, що мені нема чого ждати від життя? Га? А як же! Я буду цілий день на холоді простягати руку, а ввечері вип'ю склянку вина. І через те, що мені зробиться тепло й приємно в животі, я буду знову стояти цілий день. Ну? І то не образа? Ні? Ну, подивіться на мене і скажіть, чи не образа цьому старому ідіотіві, що він все це знає і все-таки живе собі. Га?

Я якось зразу уявив собі мого дідка таким самотнім, як він сам малював себе, уявив все, що його

може чекати і мені, дійсно, стало й образливо й обидно за нього. Але як звичайно, я цього не висловив, а навпаки, сказав те, що мені здалось більш підходящим.

— Ну, знаєте,—промовив я миролюбивим і співчуваючим тоном.—Ви, перш усього, до такого стану не доживете, а вдруге, знаєте, ви через те живете, що щось або когось любите. Без любови жити не можна.

Лярош замовк, застиг просто. Я почував, що він зараз засміється таким сміхом, від якого навіть матрац підо мною мусить почервоніти. Але він не засміявся. Ні, він помовчав в темноті і чудно якимсь тихо-тихо спитав мене:

— Ви щиро й твердо переконані, мій молодий друже, що без любови не можна існувати?

Правду сказати, я про такі речі дуже мало думав і не мав часу скласти певні й сталі погляди. Але, зважаючи на чудну обстанову бесіди, не задумуючись, твердо й щиро сказав:

— Цілком переконаний! Ніяка істота людська без любови не може існувати.

Дідусь помовчав.

— У мене єсть один знайомий психіятр, старий товариш по гімназії,—помалу, задумливо почувся його голос.—Цей товариш дозволяє мені иноді подивитись на його хворих-божевільних. У них нема ні до кого любови. Вони цілковиті обрубки.

— Вони хворі. А здорова людина мусить вмерти без любови.

Я вже говорив з ним таким тоном, як він за десять хвилин перед цим зо мною.

Але Лярош раптом засміявся і, підійшовши до мене, намацав моє плече, похляскав по ньому рукою і сказав:

— Ви маєте досить упевнені погляди на цю

справу, молодий чужинче, але я вам завтра дещо покажу. Ви будете ввечері дома?

— Буду.

— Чудово. Ми підем з вами в одно місце, де я вам покажу один прекрасний екземпляр людської породи. На ньому ви дещо побачите. Але нікому ні слова не повинні ви казати. Я його дуже бережу. Добре?

Я пообіцяв.

— А тепер спить спокійно. Adieu.

— Adieu.

Зараз він мусить прийти. Я чую, що він уже прається в себе в кімнаті. Мене цікавить цей якийсь особливий екземпляр. Здається, йде... —

Справді, це таки страшенно цікавий «екземпляр» й я його не раз уже бачив, але не звертав ніякої уваги на нього. Це просто старець, сліпий, брудний, чорний, кучерявий старець, що завжди сидить під тином Люксембурзького саду. Біля нього сидить собака, прив'язана до шворки, яку сліпий держить в руці. Собака надзвичайно схожа на свого хазяїна, така ж кучерява, чорна, брудна і через те, що кучері її звисають над очима, вона здається теж сліпою. Вони сидять так цілими днями під стіною і коли-не-коли якась товста буржуазка або сердобольна кухарка покладе йому в капелюх, що лежить на колінах, якусь пару су. Іноді я бачив, як вони йшли по вулиці, пудель попереду, а старець за ним, держачись за шворку. Раз бачив навіть, як хазяїн бив свого пса і лаявся тихим шипучим голосом.

Лярош показав мені їх з таким виглядом, з яким якийсь учений може показати чудесний екземпляр незлічимого рака або якоїсь іншої хвороби. Він навіть гордився цим старцем і мабуть почував до нього ніжність за те, що той був такий «чудесний екземпляр».

— Ви дивіться,—шепотів він мені,—він так сидить цілий день. Я вже цілих два місяці щодня слідкую за ним. У нього нема ні душі близької. Ні однісінької! За це я ручаюсь.

Дідусь аж розгарячився.

— Головою ручаюсь. Він тут сидить цілий день. Потім іде на rue de Seine, там купує жареної картоплі, півлітра вина, на два су хліба і йде далі. На rue Dorphine він купує собаці м'яса і знов іде далі. Ночує він під мостом. Там вони й їдять. Ви розумієте? Ви помічаєте цю фігуру? Дивіться, як він сидить. Він так цілими годинами може сидіти.

Старець сидів, схиливши чорну, скудовчену голову на груди, і не рухався, немов слухав якісь голоси з-під землі або вдивлявся в якісь образи своїми незрячими очима. Собака теж схилила голову і також слухала. Що вони слухали? У що вдивлялися? Може перед їхніми очима вставали образи людей, яких вони любили, знали, може й зараз люблять, знають.

— Напевне у нього єсть хтось близький,—гаряче сказав я.

— Нема!—з захопленням скрикнув мес'є Лярош:—Присягаюсь вам, що ні одної душі. Я довідався все до рисочки. Він був робітником на заводі. Йому випалило очі й зіпсувало праву руку. Бачите, він держить шворку в лівій руці. Ні одної душі. Він так живе вже десять років. Собака в його п'ять років. І, знаєте, в них чудесні відносини у хазяїна й собаки! Вони ненавидять одне одного до того, що, боюсь, це дає їм радість жити. Тепер вони спочивають, або просто дрімають. А то весь час гризуться, він її б'є, а вона його кусає.

— Ви, здається, радієте цьому?—спитав я холодно.

Лярош аж руки потер від задоволення.

— О, я страшенно радий! Це те, що я давно шукаю для себе. Це чудовий експеримент. Ви дивіться, у нього нема нічого спільного з людьми. Нічого. У нього нема майже ніяких приємних переживань. Йому завжди холодно, їсть він тільки вранці й увечері і то так, що завжди нема почування задоволення. Це розкішний екземпляр! І дивіться, він живе! Ха-ха-ха! Він живе од одної порції вина до другої. Це—незрівняно. Це, знаєте, тайна життя, оголена від всяких зайвих сторонніх явищ. Це дерево, на якому зрубано всі віти й листя...

Дідусь був, їй-богу, в щирому захваті. В лиці його світилась навіть вдячна ніжність до цих страшних істот. Якби вони корчили тут від мук цілими днями і все-таки жили, він би потирав від задоволення руки. Я так це й сказав йому.

— Розуміється!— здивовано й радісно скрикнув він.—І я думаю, що так це й було. Діло йде до того, я вже цілих два місяці слідкую за ним! Я тільки цього й жду!

— А тоді що буде? — спитав я льодовим голосом.

Лярош чудно подивився мені в лице, взяв за лікоть і, одводячи вбік з дороги прохожих, тихо сказав:

— Тоді я буду цілком вільний!

Я здивовано глянув на нього. Але він тихенько засміявся, потер руки, підморгнув і, уклонившись мені, швиденько пішов од мене.

Їй-богу, божевільний дідок!..

Мене тягнуть до себе ці дві істоти під стіною Люксембурзького саду. Вони не помічають ні весни, ні п'яного вітру, ні запаху роз, які продавці цілими пуками носять по вулиці і кричать про них усім проходжим в лице. Вони сидять, схиливши ску-

довчені кучеряві голови до землі, і щось своє слухають, не помічаючи, що навіть поліцаї на ріжках вулиць випинають свої намощені груди з більшою бадьорістю та енергією. Чи чують вони шаркіт ніг по тротуару біля своїх голів? Вони тільки тоді ворущаються, як хтось кида їм монету в капелюх. Тоді людина щось бурмоче, а собака зідхає й стріпує вухами.

Ввечері вони, дійсно, встають і йдуть униз по rue de Seine. Собака, очевидно, знає характер свого хазяїна й ніколи не кусає його тоді, як у нього в руці палиця. Вона вибира момент, коли він кладе палицю біля ніг. Але це, видно, трапляється дуже рідко. Відносини у них, справді, напружені: він майже що-хвилини шарпа її за шворку, зав'язану біля пояса, і лупить палицею. Лярош каже, що сліпий так знає вулиці, що йому зовсім не потрібна поміч пуделя, але він навмисне держить його при собі, щоб мучить. Не знаю, але на місці сліпого я инакше віднссився б до собаки.

Сплять вони, дійсно, під мостом, там єсть такий непомітний закуток, де ні одне поліцейське око не побачить їх. Лярош, очевидно, таки добре знає цих істот. Він проходить повз сліпого швиденько, але я помічаю, яким він пильним, хазяйським оком озирає старця і пса. І йому досить одного погляду, щоб зразу помітить, сталась якась зміна з ними, чи ні.

Зо мною дідок поводить кумедно. Іноді він з хмурим підозрінням вдивляється в моє лице, немов чекає побачити на ньому ознаку зради йому. Іноді приходить пізно ввечері, сіда на чемоданчик і мовчки подовгу сидить, погасивши свічку. В такі хвилини мені чогось згадуються всякі випадки з божевільними і поради, як з ними поводитись, коли вони накидаються на людей.

Іноді на нього знаходить сум. Тоді він стоїть біля вікна, дивиться на вогкі покрівлі будинків і тихо говорить:

— Молодий чужинче мій, підсуньте чемодан мені.

Я підсовую й хочу зазирнути в лице йому, але він уперто дивиться на город.

Вчора під вечір Лярош хутко вбіг до мене в хату.

— Вставайте, ходім! Швидше! — радісно-піднятим тоном, весь захакавшись, закричав він.

— Що таке? Куди йти?

Такого хвилювання я в моєму спокійно-холодному приятелеві ще не бачив.

— Я вам покажу один з останніх актів людської комедії. Швидше.

— З старцем?

— Еге-ж! Швидше. А то можем загубити.

Я одяг капелюх і ми побігли. Власне, мені не хотілось ніяких ні комедій, ні драм, мені просто хотілось лежати на матраці й дивитись на стекла вікон, в яких одбивалось оранжеве сонце вечора. Але бачачи дідка в такому настрою, я благородно ухилився від всяких суперечок.

Ми бігли не до Люксембурзького саду, а повз Одеон на rue de Seine. Дідок усіх штовхав, збивав з тротуару і навіть не озирався. Я вже боявся, що за нами поженуться поліцаї.

На rue de Seine Лярош зупинився, подивився вперед, назад, уперед і скрикнув:

— Он! Дивіться!

Я глянув уперед і побачив далеко внизу постать, яка ніби була сліпого. Дійсно, це був сліпий, ми через п'ять хвилин йшли вже позад його.

— Бачите?—таємно і з хвилюванням показав він на старця.

Я нічого не бачив особливого: старець як старець. Аж розсердився я.

— Та що «бачу»? Ну, старець, так що тут такого?

Лярош здивовано глянув на мене. Потім радісно, тихенько засміявся й лукаво сказав:

— А більше нічого не помічаєте?

Я озирнув пильніше сліпого. Він ішов якимсь менш упевнено, сердито стукав палицею по тротуару і, чути, лаявся. Собаки з ним не було

— Без собаки?—живіше повернувся я до дідка.

Він захитав головою й підморгнув мені.

— Вона сьогодні втекла од його. Весна!

І залився шасливим, задоволеним смішком.

— Ви розумієте, коли настає весна, то й собака почуває, що вона мусить іти до подібних собі. Хе-хе-хе... Вона вже давненько фліртувала з одним молоденьким фокстер'єрчиком із булочної.

Справді, мені пригадалось, що я разів два бачив молоденького жевжикуватого песика з обрубаним хвостиком коло кучерявого поводаря. Він завжди скося й уважно подивлявся на палицю сліпого. Очевидно, він був уже знайомий з нею.

— Бачите, який він лютий зараз?.. Він розіб'є свою палицю об тротуар.

Прохожі з страхом і дивуванням дивились вслід сердитому сліпому. Якби йому попався тоді жевжикуватий фокстер'єрчик, можливо, що палиця й розбилася б.

Раптом старець зупинився біля крамнички, де майже на порозі у великій жаровні смалилась картопля, порізана довгенькими скибочками, і щось сказав. Крамар, мабуть знаючи вже сліпого, зви-

чайно лінивим жестом насипав в паперову торбинку картоплі й тикнув йому в руку.

Старець заплатив і пішов далі. Купивши хліба, він, немов зрачий, завернув по набережній і спустився до річки.

Ми весь час ішли за ним. Лярош з глибоким жадним інтересом не зводив з його очей і часом шепотів мені.

— Тепер він хліб купуватиме. Цікаво, якби у нього однять ще й картоплю. Дивіться, дивіться, з якою ласкою він тулить до грудей свою паляничку.

Я весь час мовчав. Я не знаю, кого мені було більше жаль, чи старця, чи дідуся.

Під мостом сліпий сів в своєму куточку, сперся спиною об стіну, поклав палицю і, звисивши руку, застиг (друга рука завжди висіла у нього).

— Хм! Він стомився й не їсть... — прошепотів Лярош.

Ми стояли по другий бік арки, теж під стіною і як два шпиги підглядали за старцем. Сонце зачіпало горизонтальними проміннями вершечки моста і дерева над набережною. Поспішно й заклопотано чигали невеликі параходики, сновигали човники біля непорушних незграбних байдаків. По мості неустанно гуркотіли трамваї, автомобілі, звозчики.

Сліпець сидів не рухаючись.

— Ну? Що ж він не їсть?—нетерпляче прошепотів мій дідусь.

— Він сумує за собакою—сказав я.

— Що??—витріщився Лярош.—Ха-ха-ха!

Він засміявся навіть із злістю, з образою, немов я сказав таке, що зачепило його найдорогші почування.

— Він сумує? Цей обрубок? О, мій молодий друже, ви сентиментальні, як цей вечір.

— Мені так здається,—холодно сказав я.

— Ха! Вам так здається. А мені здається, що якби він зараз запопав цю собаку, то він би їй показав такий сум, що вона, може, вже більше б не змогла ходити з ним до Люксембургу. От який сум він показав би їй. «Сумує»... Ха-ха! Це як-раз... Як ви думаєте, може йому зараз хочеться вірші писати на спомин свого вірного пуделя? Га?

Я мовчав і дивився на сліпого. Раптом він заворушився і ми обоє почули, як він тихо, жалібно промовив:

— Жужу!

Лярош зразу змінився й хмуро стиснув брови

— Що він сказав?—немов не дочувши, спитав він.

— Він кличе собаку

— Ага! Він дума, що вона прибігла й боїться йти до нього. Може нас почув. Ну, він їй дасть.

— Жужу!

В голосі, що кликав, не було рішуче нічого страшного і, будши на місці Жужу, я сміло підійшов би до свого хазяїна, навіть поклав би йому на плече свої лапи, облизав би гарячим люб'ячим язиком, його сліпе лице і сів би спокійно вечерять смаженою картоплею. Але Жужу була десь далеко, можливо в компанії цілої зграї хвостатих кавалерів. Куди їм там думати про ненависного хазяїна, від якого їй пощастило вирватись. Цей хазяїн, видно, й сам добре розуміє це, бо в кликанню його ясно чулась безнадійність.

Я глянув на Ляроша. Він суворо, гнівно й мовчки дивися на сліпця.

— Бачите, він таки, здається, більше сумує, ніж сердиться,—не вдержався я, щоб не шепнути йому.

Але дідок тільки зиркнув на мене і знов дивився на старця. Я посміхнувся і спершись на стіну, став дивитись угору з виглядом людини, котра має час

на терпіння й розуміє становище свого приятеля.

Вмить біля наших ніг щось прошуміло, немов пробігло щось з кігтями і не встиг я озирнутись, як Лярош сильно схопив мене за руку й так стиснув, що аж мені мурашки побігли по тілі.

— Що таке?!

Але, глянувши до старця, я побачив, як в цей мент на нього накинулось щось чорне, кудлате й з легким, радісним верещанням стало вовтузитись на ньому. А з-під цього кудлатого визволилась рука, обняла чорне до себе і почувся схвильований, щасливий голос сліпця. Спершу я не міг розібрать, що він скрикував, а далі, коли їхній захват трохи зменшився, коли пудель трохи заспокоївся, я вже добре розібрав, як хазяїн цілував його голову, як тулив її до грудей своїх і дрижачим голосом говорив:

— О, собачка моя! Моя цюцю дорога. Ти покинуть хотіла мене? Хотіла покинуть? Га? Моя Жужу, мое сонечко... Цюцінька моя, цюцінько люба!

І знов цілував і милував кучеряву голову, з якої висовувався червоний, довгий язик, що лизав його по лиці. І руки старця дрижали, як у матери, котрій пощастило вирятувать свою єдину дитину, як у коханого, до котрого вернулась його мила.

Лярош дивився на них, зціпивши зуби, блідий і таким понурим поглядом, немов земна планета зривалась з своєї орбіти й летіла в світову безодню, а він їй нічим допомогти не міг. Потім враз повернувся і швидко пішов од мене. Я хотів наздогнать його, але він десь зник.

Був у мене сьогодні Лярош. Він має кроткий вигляд. Всі ці дні після історії з старцем він ходить задумливий і тихий. Зустрівшись зо мною, помалу

здійма капелюх, уклоняється і проходить далі, немов ми ніколи з ним ні разу не балакали.

А сьогодні раптом прийшов, пом'явся і, дивлячись в підлогу, похмуро сказав:

— Я маю вас закликати до себе в гості. Хочете?

Я засміявся й сказав, що вже скучив за ним і тому з великою охотою піду, куди він хоче.

— Я не тут буду жити,—дивлячись у вікно, довав він.

— А! Ви перебираєтесь на другу квартиру?

— Я до внучки перебираюсь,—сердито кинув він.

— А-а! У вас є внучка?

Лярош схопився з місця, немов я наніс йому надзвичайну образу.

— Шановний добродію! Я маю честь закликати вас до себе в гості. Почуваєте ви бажання не ухилитись від мого запрошення?

— Вибачайте! Я з радістю... Я з великою радістю...—заспішив я.

— Дякую... —церемонно вклонився він.—Моя адреса: rue Vavin № 5, квартира 8. Рівно о 7-й годині. Ми чекаємо. Adieu!

І гордо-урочисто пішов з хати. Але на порозі раптом озирнувся, підійшов до мене, взяв мене під лікоть і тихо сказав:

— Тільки знаєте що, мій молодий чужинче: ви не повинні однімати у мене моєї внучки, як той фокстер'ерчик пуделя. Добре?

І очі його вперше здались мені ніжними, ласкавими і сумно-жартівливими, як промінь сонця перед вечером.

Я засміявся і з охотою пообіцяв йому це.

— Ви завжди смієтесь,—сказав він сердито. Потім раптом обняв, поцілував мене і, прошепотівши: «Смійтесь, серце, завжди», поспішно вийшов з хати

На покрівлі мансарди сміялось сонце вечора; внизу синім легким туманом повилися вулиці веселої столиці світа, віяв п'яний вогкий вітер з півдня.

Я закинув руки за голову, потягнувся, набрав повні груди вітру з півдня і радісно, щасливо засміявся.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО Р У Х

Харків, вул. 1-го Травня, 10 та 11. Тел. 29-84.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ СЕЛЯНСЬКИХ І РОБІТНИЧИХ КНИГОЗБІРЕНЬ

За редакцією та з передмовами Т. Черкаського

СТ. КОВАЛІВ

РОЙТІВ ШИБ

Оповідання

Ройтів шиб. Суета про
насушний. Куфа з ара-
ком.

80 стор. Ціна 30 коп.

О. КОБИЛЯНСЬКА

ЗА ГОТАР

Оповідання

За готар. Юда Битва.

64 стор. Ціна 25 коп.

О. МАКОВЕЙ

КЛОПОТИ

САВЧИХИ

Оповідання

64 стор. Ціна 30 коп.

С. ЧЕРКАСЕНКО

ВОНИ ПЕРЕМОГЛИ

Оповідання

Вони перемогли. По-
бачення. Юдита. Саш-
ків кінець.

80 стор. Ціна 35 коп.

Т. БОРДУЛЯК

ПЕРШИЙ РАЗ

Оповідання

Перший раз. Для хо-
рого Федя. Діти. Са-
мітна нивка. Ось нуди
ми пілемо, небого!..
Бузьки. Дяк Гриць.
Жебрачка

72 стор. Ціна 35 коп.

М. ЛЕВИЦЬКИЙ

ЗЕМЛИЦЯ РІДНА

Оповідання

Землиця рідна. „Заець“.
Тяжка дорога. Забув.
Злочинниця. Породним
ходом. Щастя Пейсаха
Лейдермана. Деда.

84 стор. Ціна 35 коп.

О. КОНИСЬКИЙ

СПОКУСЛИВА НИВА

Оповідання

76 стор. Ціна 30 коп.

Д. МАРКОВИЧ

У НАЙМИ

Оповідання

У найми. На Вовчому
хуторі. Шматок. Іван з
Буджака. Два платочки

56 стор. Ціна 20 коп.

Н. КОБРИНСЬКА

ВИБОРЕЦЬ

Оповідання

44 стор. Ціна 20 коп.

Вимагайте по всіх книгарнях та кіосках або
замовляйте безпосередньо чи листовно в
книгарні видавництва

Харків, вул. 1-го Травня, 10 та 11. Тел. 29-84

КООПЕРАТИВНЕ
ВИДАВНИЦТВО „РУХ“

Твори В. ВИННИЧЕНКА

в окремих випусках:

Голота. Ілюстрації Лалина	Ціна 65 коп.
Краса і сила	„ 25 „
Контрасти	„ 20 „
Біля машини	„ 15 „
Темна сила	„ 10 „
Хто ворсг	„ 10 „
Голод	„ 10 „
Честь	„ 10 „
Момент	„ 10 „
Глум	„ 10 „
Записна книжка	„ 10 „
Купля	„ 20 „
Кумедія з Костем	„ 10 „
Зіна	„ 10 „
Сліпий	„ 15 „
Кузь та Гоциунь	„ 15 „
Таємна пригода	„ 10 „
Тайна	„ 15 „
Промінь сонця	„ 10 „
Хведько Халамидник	„ — „
Маленька рисочка	„ 15 „
Чекання	„ 15 „

Ціна 15 коп.

Р

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО Р У Х

Харків. вул. 1-го Травня, 10/11

Телеф. 29-84.